

Josip Lisac

Odjel za kroatistiku i slavistiku

Sveučilište u Zadru

Obala kralja Petra Krešimira IV., 2, HR-23000 Zadar

jlisac@unizd.hr

HRVATSKI JEZIK PRIJE STOTINJAK GODINA, IVO ANDRIĆ I BLAŽ JURIŠIĆ

U radu se prikazuje hrvatska jezična situacija otprije stotinjak godina, kao i mjesto Ive Andrića i Blaža Jurišića u okviru standardne novoštokavštine u 20. stoljeću. Ujedno se donosi Andrićeva kritika romana *Posljednji Nenadić* Andre Kovačevića i Jurišićeva reakcija na tu negativnu kritiku.

Kada su se potkraj 19. stoljeća rađali najveći pisci standardne novoštokavštine (Tin Ujević 1891., Ivo Andrić 1892., Miroslav Krleža 1893.), pitanje fizionomije hrvatskoga standardnog jezika još nije bilo definitivno odlučeno, ali su mnoga pitanja bila, naravno, riješena, pa su u sljedećih desetak godina i sva preostala najbitnija rješenja bila donesena. Drugim riječima, na početku 20. stoljeća definitivno je stabiliziran hrvatski književni jezik, pa je on takav kakav je tada oblikovan ostao sve do danas, uz mnoge rasprave i borbe te neznatne promjene što ih je donijelo vrijeme. Potkraj 19. stoljeća, upravo 1891., rođen je i Blaž Jurišić, jedan od najznatnijih hrvatskih filologa 20. stoljeća, također književni kritičar, koji je dugi niz godina djelovao u hrvatskome kulturnom životu, uređivao razne časopise te desetak godina *Hrvatsku reviju* Matice hrvatske. Postoji i njegova veza s Ivom Andrićem, pa smo zato ovaj rad i posvetili njima dvojici, kao i hrvatskom književnom jeziku, kojem su svakako pridonijeli i Andrić i Jurišić, a bili su vrlo različitih usmjerenja, interesa, htijenja i mogućnosti, a i u jezičnom i nacionalnom pogledu nepodudarno orijentirani.

Dakle, 1892. Brozov je *Hrvatski pravopis* u život hrvatskoga standardnog jezika definitivno donio prevladavajuće fonološko pravopisno načelo, 1899.

objavljena je Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, 1901. tiskan je Broz-Ivekovićev *Rječnik hrvatskog jezika*, a to su, kako se zna, djela što su – uz političko dirigiranje Khuenova režima – donijela pobjedu tzv. hrvatskim vukovcima, te neka rješenja koja nisu bila draga glavni- ni hrvatskoga kulturnog svijeta. Međutim, ne može se osporiti važnost činjenice da je hrvatski književni jezik tada konačno definiran, a da su promjene što su naknadno stizale bile tek dogradnje cjelovito stabiliziranih rješenja. Doba doista važno u hrvatskoj književnosti svojom modernizacijom, europeizacijom i urbanim tonovima bilo je, kako vidimo, i u jezičnom smislu važno, ali i s očitim slabostima razvojnog zaokreta do kojeg je tada došlo. Svi bitni momenti kojima poklanjamo pozornost, hrvatski standardni jezik, Ivo Andrić, Blaž Jurišić, neke su vrsti slike teškoga 20. stoljeća u kojemu su Andrić i Jurišić, a i hrvatski jezik, prošli svoj naporni put, pri čemu su kolebanja i rješenja samo znak kako su mogućnosti bile otvorene i kako su nova rješenja, nažalost, često stizala nakon bolnih iskušenja i velikih žrtava. Za ilustraciju navodim primjere trojice na početku spomenutih velikana koji su barem dio svoga života pisali ekavskim oblikom standardne novoštokavštine. Jurišić u tom smislu nije lutao, ali se i on prema ekavštini u drugom desetljeću 20. stoljeća odnosio tolerantno, što je i prirodno budući da je bio pravaški orijentiran te je znao da je i otac domovine Ante Starčević, svestrano se suprotstavljajući ijekavcu Vuku Stefanoviću Karadžiću, pisao ekavski. Danas je stanje takvo da Hrvati (kao i Bošnjaci i Crnogorci) uglavnom pišu (i)jekavski kao Karadžić, Srbi uglavnom ekavski kao Starčević.

Pogledamo li pravopis, vidimo da su npr. Ujevićevi stihovi u *Hrvatskoj mladoj lirici* iz 1914. uglavnom predbrozovskoga tipa, ali je u tom smislu Andrić drugačiji, tj. u njega uglavnom nema elemenata morfonološkoga pravopisa; Ujević za dugi jat ima *ie* (npr. *Očekujući svoju bielu horu*) kao stari Dubrovčani, kao Šulek i kao Šenoa, Andrić *ije* (npr. *tad sve su zvijezde potamnjele*) kao Karadžić, Broz i Maretić. U Antuna Gustava Matoša, jednoga od Andrićevih uzora, 1911., a to je godina Andrićeva ulaska u književnost, imamo *Ja vučem čemer magle tvojih gorah*, dakle, predbrozovsku situaciju s nastavkom *-ah*, u cilju jasnog dočaravanja starine Griča o kojem pjesnik u *Gnijezdu bez sokola* pjeva.

Dobro je poznat Skerlićev prijedlog ekavice i latinice za Srbe i Hrvate iznesen potkraj 1913., no vrijeme je ubrzo pokazalo da želja za proširenjem publike tada nije uspjela: u Srbiju se s latinicom, kako to pokazuje Antun Barac (1925.), nije prodiralo, a oni što su pisali ekavski odbijali su od sebe onaj dio Hrvata koji su ijekavicu držali nečim specijalno hrvatskim. Poznato je, ekavski su pisali i Alfirević, Barac, Batušić, Donadini, Feldman, Marjanović, Šimići (Antun Branko i Stanislav), Krklec, Cesarec, Cesarić, Kosor, Majer, Sudeta i mnogi drugi, pa i oni što su se poslije isticali nesumnjivo nacionalnim pogledima u je-

zičnim pitanjima kao npr. Kruno Krstić, koautor (s Petrom Guberinom) poznate knjige *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* (Zagreb, 1940.). U pitanjima jata Ivo Andrić ima poseban put: u početku često piše ekavski, često (i)jekavski, poslije uglavnom ekavski, ali s posebnim emotivnim odnosom prema nekim (i)jekavizmima, npr. *koljenović*, *nehljebović*, oboje u romanima *Travnička hronika* i *Na Drini ćuprija*, a i njegovi likovi nerijetko u književnim djelima govore (i)jekavski.

Lako je uočljivo da je Maretićeva slovnica kodificirala jezik na temelju folklora, a ne na temelju jezika hrvatske književnosti, da to malo pojednostavljeno kažemo, a svakako je istina da se Maretić imao na što osloniti. Mogao se osloniti na svoj jezični osjećaj da je to htio, a bio je veliki jezični majstor, kako to njegovi prijevodi svjedoče. Međutim, on se nije htio osloniti na svoj jezični osjećaj ni na jezik hrvatske književnosti, koji je jezik kao urednik Akademijina rječnika (u kojem mu je poslu Blaž Jurišić u mladosti pomagao) i kao proučavatelj hrvatske grafije i ortografije izvanredno poznao. Međutim, u Andrića je drugačije. Pažljiva bi analiza pokazala kako je bogata stilematika franjevačkih spisatelja Bosne Srebrene i kako je iz te stilematike puno primao naš nobelovac (poglavito iz *Ljetopisa kreševskoga samostana*), a i usporedba A. G. Matoša i I. Andrića mnogo bi rekla. Općenito se može reći da je na početku 20. stoljeća donekle proširen leksik hrvatske književnosti, i to dijelom na taj način što je primljeno dosta riječi iz srpske književnosti. Svakako je tu Matošev utjecaj bio znatan, a on je dosta dugo živio u Beogradu, kao i nastojanja zainteresiranih oko rušenja Austro-Ugarske Monarhije i sjedinjenja južnoslavenskih naroda u zajedničku državu. Dok je Andrić dorastao do pera ugled filologa u Hrvatskoj nije bio najveći, pa su se osobito književnici odmicali od Maretićeve norme, npr. Tin Ujević ili Vladimir Čerina kada imaju oblike množinskih padeža što su odudarali od propisanoga, a mnogi i u mnogočem drugom. Tako su onda objektivne hrvatske razvojne tendencije ipak u velikoj mjeri čuvane. Postupci poput Ujevićevih ili Čerininih jasno govore da sasvim normalno treba razlikovati književni ili standardni jezik i jezik književnosti.

Zanimljivo je da je upravo godinu dana nakon Maretićeve gramatike objavljen tekst što se drži početkom hrvatske dijalektalne književnosti. Štokavac Matoš je, naime, u pripovijetku *Nekad bilo – sad se spominjalo* uvrstio glasovitu kajkavsku pjesmu *Hrastovački nokturno*. Ubrzo se je u *Velom Joži* pojavila čakavska *Galiotova pesan* Vladimira Nazora, pa i čakavski sonet *Petar Zoranić* štokavca Augustina Ujevića, koji će u *Hrvatskoj mladoj lirici*, gdje čitamo i Andrićeve pjesme, biti zastupljen i svojim marulićevskim izvanrednim *Oproštajem*. Jezičnu situaciju svoga djetinjstva u sjeverozapadnoj Hrvatskoj izvrsno je opisao kajkavac Miroslav Krleža, pri čemu nabraja i brojne turcizme što ih

je sretao u čitankama. Jezični svijet što ga opisuje Krleža svakako nije bio Andrićev jezični svijet išaran orijentalizmima kao što su pereci posuti solju, međutim, to ne znači da Krleža nije standardnom novoštokavštinom pisao upravo briljantno, kao što je Andrić svu štokavštinu očito držao u načelu svojom prevarajući je svojim talentom u čudo Andrićeva stila.

Godine 1914. Ivo Andrić je u *Vihoru* (I. godište, broj 8, str. 157) vrlo oštro i kritički pisao o romanu Andre Kovačevića *Posljednji Nenadić*. Pišući o romanu objavljenju 1913., krakovski student Andrić kaže sljedeće:

»Najprije jedan bljutav osjećaj, a onda ljutnja, da se je sve to moralo čitati.

Ovaj zadocnjeli roman, siv, tone u sivosti cijeloga niza istorodnih djela, što ih čitamo. To su antipatična prenemaganja, beskrvna nemoćnička pričanja o nemoćnicima, otužne istorije naraštaja, koji su na prstima prošli kroz život; smiješna rabota. – Tu se kao i u većini naših romana dvoje vole tako očito, da to i najgluplja čitateljica uviđa, samo ne ‘njih dvoje’, i tu je glavni junak ‘dugoljasta, blijeda lica’, koje je – vi pogađate – ‘gotovo ženski nj e ž n o, pravilno i lijepo, tek nešto preblijedo i kao ispaćeno’. (Tu je uopće kao u kakvom ‘Familienblattu’ sve ‘prelesno’ i ‘čarno’ ili burno ili očajno). I tu ‘on’ redovito ‘usne tek pred zoru, bolesnim i nemirnim snom’. ‘On’ veoma često ‘sjedi i prigušeno jeca’. Stvar je mokra od suza, teška od impotencije i mogla bi se zvati i ‘Propali ideali’ ili ‘Zaludan život’ ili ‘Vojko i Zorka’.

Tu se vode razgovori, kakve ste imali prilike čuti, ako imate tetku u provinciji, pa se odvažite i pohodite je. Tu još uvijek ‘vjetrić lahori’, tu su svi artikli iz plačevnih naših romana: ljubavi, rivali, zaruke, domoljublje, zdravice, imendani, ručice, nožice, cvjetići, jecaji, činovni razredi, duboki pogledi, samostansko blijedilo, neimanje kuraže, denuncijacije, pregor, apatija, Opatija, resignacija i – stvar se svršava – no? – Pa da, nadgrobni nadpisom.

Ono malo socijalne političke pozadine je blijedo i karikaturalno. Da bijeda bude još veća pokušao je G. Kovačević da – u kapelanu, koji podvriskuje u kolu i osniva zadruga za izvoz peradi – dade novi, snažniji naraštaj i stvar je postala još komičnija.

Teško je razumljivo da se danas pišu ovakve knjige, a nerazumljivo je, da se izdaju. Ako ikom a ono su nama Hrvatima nepotrebna ovakva nagvaždanja, jer se nema šta tražiti od tih neinteresantnih Nenadića, Dobričića, Jadikovaca, Siročića, koji se vuku kroz život kao prebijeni, a cio vijek im ispuni nekoliko lumperaja, tri ispita, dvije skupštine i jedna ljubav«.

Upozoravam na Andrićeve deminutive (*ručice, nožice, cvjetići*) koji bi možda sugerirali kako autor nije imao velike simpatije za neke jezične značajke kajkavske Hrvatske, također da je možda ironizirao stanovito jezično ponašanje.

Iste te godine Blaž Jurišić u časopisu *Pravaš* (I. godište, broj 5, str. 118) ima noticu o Andriću koju sam u tom časopisu čitao prije nego u Karaulčevoj knjizi *Rani Andrić*. Ta bilješka pod naslovom *Jedan kritičar* kazuje ovo: »Potpisuje se zvučno: I v o A n d r i ć kao Ivo Vojnović ili Ivo Cippiko. Kritičar je. Smatra sebe autoritetom, naziva se ‘Mi’ ili se sakriva u trećem licu da ne povrijedi osjećaj svoje nadmoći i svjetske kulture (Beča i Krakova!). ‘Najprije jedan bljutav osjećaj, a onda ljutnja (!), da se je sve to moralo čitati’. Ovako počinje u 8. broju nacionalističko glasilo ‘Vihor’ svoju ‘kritiku’ o ‘Posljednjem Nenadiću’, ovogodišnjem Matičinom romanu Andre Kovačevića. Značajno je u tog kritika što su mu ‘ocjene’ vrlo kratke, odmjerene i jezgrovite. Velika je kultura nervozna i zbita. Ne raspolaze vremenom, umuje brzo i brzo prosuđuje. Jedna duhovitost, koja nadmašuje dapače i onu iz ‘Familienblatta’. U našem je listu bilo govora o Kovačeviću kao darovitom početniku. Priznaše vrijednost ‘Posljednjem Nenadiću’ i drugi ocjenjivači, kojima se kritičarska sposobnost ne sastoji u tri dopisa, dvije pjesme i jednom umišljenom pozivu.«

Očito Blažu Jurišiću negativna Andrićeva kritika nije lako pala, nije mu drago što je napadnut roman izdan u nakladi Matice hrvatske, sigurno nema simpatija za časopis *Vihor*, ali su mu ona nepolemična zapažanja o Ivi Andriću zanimljiva. Izdvaja kraćinu, odmjerenost, jezgrovitost, veliku kulturu, nervoznost, zbitost, brzinu u umovanju i prosuđivanju, duhovitost.

Jurišić je bio filolog, književni kritičar, urednik i publicist. Doktorirao je dva puta, 1916. psihologiju, 1924. pravo. U znanosti se istakao prvim djelima svoje vrsti u hrvatskom jezikoslovlju. Autorom je prve povijesne slovnice hrvatskoga jezika (*Nacrt hrvatske slovnice*. 1. *Glasovi i oblici u povijesnom razvoju*, Zagreb, 1944.) i prvoga cjelovitoga dijalektalnoga rječnika (*Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima*, 1–2, Zagreb, 1966., 1973.), vrlo vrijednih djela hrvatske genetske lingvistike. On se isticao vrlo osmišljenim sociolingvističkim gledanjima na materinski jezik i nepokolebljivom odlučnosti u borbi za hrvatsku nacionalnu samobitnost. Nakon pojave beogradskoga časopisa *Naš jezik* (1932.) Jurišić nastupa polemički dosljedno braneći hrvatski standardni jezik. Djelovao je potkraj tridesetih godina u Društvu „Hrvatski jezik” i bio središnja osoba Pokreta za hrvatski književni jezik. Duboko poznavanje hrvatske jezične povijesti pokazao je prikazujući knjigu *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* Guberine i Krstića, i to u *Nastavnom vjesniku*. Uređivao je cio niz časopisa (*Bostan*, *Pravaš*, *Hrvatska kruna*, *Hrvat*, *Omladina*, *Hrvatsko kolo*), kako rekosmo, a naročito je uređivanje *Hrvatske revije* od 1930. do 1941. značilo mnogo ne samo za Blaža Jurišića nego i za hrvatsku kulturu u cjelini, posebno zbog toga što je Jurišić kao urednik nastojao okupljati sve najbolje hrvatske pisce i znanstvenike toga doba,

a i zbog postojane brige za hrvatski standardni jezik toga časopisa. Nakon Drugoga svjetskoga rata mirno je, objektivno i temeljito proučavao različita pitanja hrvatskoga jezika i tako je postao vrlo istaknuti hrvatski jezikoslovac. Osobito se je bavio onomastikom i dijalektologijom. Bio je i darovit kritičar, pisao je o Vladimiru Nazoru, Budi Budisavljeviću, Evgeniju Kumičiću, Đuri Viloviću, Krsti Pavletiću, Iliji Jakovljeviću, Milanu Begoviću, Milanu Ogrizoviću, Janku Jurkoviću, Mirku Jurkiću, Mati Ujeviću, Dragutinu Domjaniću i mnogim drugima, ali njegove kritike nisu bile ambicioznije pisane da bismo ga mogli ubrajati među najistaknutije hrvatske kritičare. Bio je izrazito hrvatske orijentacije, ali ne radikalan, pa je i u jezičnom purizmu imao mjeru. Rođen godinu dana prije Andrića, i umro je godinu dana prije njega, 1974. Nije, dakle, doživio slobodnu hrvatsku državu, koja je bila njegovim životnim snom. Ivo Andrić u gimnaziji je bio predsjednik Hrvatske napredne omladine, ubrzo i predsjednik Srpsko-hrvatske napredne omladine, uvijek jugoslavenski orijentiran, trajno stvaralački raspoložen i u književnosti velik umjetnik, nobelovac. Umro je za živoga Josipa Broza Tita, u Jugoslaviji. Nije doživio njezin krvavi raspad, nije doživio vrijeme u kojem standardna novoštokavština živi kao bosanski (ili bošnjački), kao crnogorski, kao hrvatski i kao srpski standardni jezik.

Osnovna literatura:

- BARAC, ANTUN 1925. *Grebeni jedinstva. Jugoslavenska njiva*, IX, 1, 7, Zagreb, 229–232.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1985.–1986. *Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Jezik*, 33, 1, Zagreb, 1–15.
- KALENIĆ, VATROSLAV 2001. *Izbrane študije Vatroslava Kalenića*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- KARAULAC, MIROSLAV 1980. *Rani Andrić*. Beograd – Sarajevo: Prosveta – Svjetlost.
- LISAC, JOSIP 1994. *Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji*. Split: Književni krug.
- LISAC, JOSIP 2004. *Faust Vrančić i drugi*. Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić”.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2000. *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*. Zagreb: Matice hrvatska.
- SAMARDŽIJA, MARKO 2006. *Hrvatski kao povijesni jezik*. Zaprješić: vlastito izdanje.
- STANOJIĆ, ŽIVOJIN S. 1967. *Jezik i stil Iva Andrića*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.

The Croatian language at about a hundred years ago, Ivo Andrić and Blaž Jurišić

Abstract

The paper deals with the linguistic situation of about a hundred years ago and the position of Ivo Andrić and Blaž Jurišić in the standard 20th century new-Štokavian. It also gives Andrić's criticism of the novel *Posljednji Nenadić* (The Last Nenadić) and Andro Kovačević's and Jurišić's response to this criticism.

Ključne riječi: hrvatski standardni jezik, Andrić, Jurišić

Key words: the Croatian Standard Language, Andrić, Jurišić

